

**ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ШАБДШОВ МАРЛЕН ЛІМДАРОВИЧ

УДК: 373.62 (043.3)

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ - 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Мельник Олександр Васильович**, Інститут проблем виховання НАПН України, докторант.

Офіційні опоненти: член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук, професор **Сидоренко Віктор Костянтинович**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри методики навчання;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник **Синявський Віталій Васильович**, Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України, завідувач відділу профорієнтації і психології професійної розв'язки.

Захист відбудеться "28" вересня 2010 р. о 16⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою 04060, м. Київ, вул. м. Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. м. Берлінського, 9).

Автореферат розіслано "26" серпня 2010 р.

Начальник секретаріату спеціалізованої вченої ради

Л. М.Маоев

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Інтеграція України у світовий економічний простір суттєво впливає на процеси, які пов'язані з ефективністю функціонування в ньому. Сучасне виробництво вимагає принципово нових підходів до організації господарювання будь-якого підприємства, адже від ефективності прийняття управлінських рішень, впровадження найсучасніших виробничих технологій залежить його загальна продуктивність. В умовах ринкової економіки досягнути такої мети без кваліфікованої робочої сили надзвичайно складно. Тому на нинішньому етапі розвитку нашої держави стає очевидним високий попит на профільну освіту. З огляду на це й модернізується система професійної орієнтації в процесі технологічної підготовки, головною метою якої є формування професійного самовизначення особистості.

Теоретико-методологічні засади дослідження професійного самовизначення старшокласників викладені в працях К.Абульханової-Славської, Б.Ананьєва, Л.Божович, Л.Виготського, Г.Костюка, О.Леонт'єва, В.Мясищева, К.Платонова, О.Сухомлинської та ін. Вченими обґрунтовано необхідність формування цього новоутворення особистості в ранній юності на засадах особистісно зорієнтованого (І.Бех, І.Зязюн, В.Радул, О.Сухомлинська, Г.Пустовіт та ін.) та проектно-технологічного підходів (А.Вихрущ, С.Коберник, В.Мадзігон, В.Оржеховська, В.Сидоренко, В.Сухомлинський, Д.Тхоржевський та ін.), які забезпечують не лише засвоєння учнем знань, умінь і навичок, а й формування основних способів практичної діяльності та поведінки.

Функціонування системи професійної орієнтації учнівської молоді отримало певне висвітлення в працях Л.Гуцан, Д.Закатнова, Л.Йовайши, Є.Климова, В.Мачуського, О.Мельника, О.Моріна, Є.Лавлютенкова, М.Піддячого, В.Сидоренка, В.Синявського, М.Тименка, О.Федоришина, С.Чистякової, Б.Линцера та ін., в яких удосконалення змісту та педагогічних умов його реалізації має відбуватися з урахуванням типу навчального закладу та специфіки обраної старшокласником майбутньої сфери професійної діяльності.

Окремі аспекти професійного самовизначення учнів розроблені в дисертаційних дослідженнях І.Жерноклеєва, О.Капустіної, Н.Ковальської, Л.Суліненка, В.Люльки, О.Тополь, В.Туляєва, І.Уличного та інших. Їх загальним результатом є обґрунтування змісту професійного самовизначення учнівської молоді, яке формується у безпосередньому взаємозв'язку з побудовою програми входження молоді людини у певне професійне середовище.

Незважаючи на досить інтенсивну розробку теоретичних і методичних проблем формування професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку, існує ціла низка суперечностей між сучасними вимогами ринку праці до професій виробничої сфери та діючою системою технологічної підготовки. Насамперед така суперечність виявляється між новими професійними вимогами до робітничих кадрів та системою професійної орієнтації в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, в якій старшокласники є пасивними споживачами профорієнтаційних послуг. Неповною мірою враховуються також профорієнтаційні можливості навчальних предметів і курсів за вибором освітньої індустрії "Технології", зміст яких розкриває специфіку сучасних професій виробничої сфери. Крім того, згадана проблема не розглядалася сучасними

вченими в умовах розвитку технологічного напрямку профільного навчання в старшій школі, специфіка якого дозволяє організувати професійні випробування старшокласників у процесі виконання ними проектно-технологічних завдань.

Відтак, актуальність цієї проблеми, недостатній рівень розробленості її концептуального та прикладного аспектів у межах теорії і методики виховання зумовили вибір теми дослідження **"Формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки"**.

Дослідження є складовою науково-дослідної теми лабораторії трудового виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання НАПН України "Науково-методичне забезпечення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в умовах профільного навчання", державний реєстраційний № 01981ГО08167. Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 3 від 24 березня 2006 року) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 5 від 30 травня 2006 року).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити педагогічні умови формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки.

Гіпотеза дослідження: ефективність формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки підвищиться за умови включення їх в спеціально організовану поетапну пізнавально-пошукову, проектно-позиційну та практично-результативну профорієнтаційну діяльність, які передбачають виконання ними професіографічно-дослідницьких завдань, оволодіння змістом курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій" та здійснення професійних випробувань у формі проектно-технологічних робіт.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати стан розроблення проблеми формування професійного самовизначення старшокласників у педагогічній теорії та навчально-виховній практиці.

2. Уточнити зміст поняття "готовність старшокласника до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки", визначити його структуру, критерії, показники й експериментально виявити рівні її сформованості в учнів старшого шкільного віку.

3. Визначити й теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування в старшокласників професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки.

4. Здійснити експериментальну перевірку розроблених педагогічних умов і методики поетапної організації профорієнтаційної діяльності старшокласників в умовах міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Об'єкт дослідження: процес формування професійного самовизначення старшокласників.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс **методів дослідження:**

- *теоретичні:* аналіз, синтез, порівняння й узагальнення для визначення

теоретичних засад дослідження та уточнення змісту поняття "готовність старшокласника до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки";

- *емпіричні:* діагностичні (анкетування, бесіда, спостереження, тестування, аналіз результатів діяльності) та експериментальні (констатувальний і формувальний експеримент) з метою вивчення особистості старшокласників, визначення у них рівня готовності до професійного самовизначення та перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов;

- *статистичні:* математичної статистики для аналізу і порівняння результатів дослідження.

Теоретичну основу дослідження становлять: ключові положення наукової теорії пізнання про єдність діяльності, свідомості й особистості, діалектичний взаємозв'язок її свідомості, самосвідомості та саморозвитку (КАбульханова-Славська, Б.Ананьєв, Л.Божович, ЛЗиготський, Г.Костюк, О.Леонтьєв, В.Мясищев); положення особистісно зорієнтованого (І.Бех, І.Зязюн, К.Платонов, В.Радул, О.Сухомлинська Г.Пустовіт та ін.) та проектно-технологічного підходів (А.Вихрущ, О.Коберник, В.Мадзігон, В.Оржеховська, В.Сидоренко, В.Сухомлинський, Д.Тхоржевський та ін.) у вихованні школяра; наукові праці з проблем професійного самовизначення особистості (О.Голомшток, Д.Закатнов, Л.Йовайша, Є.Климов, В.Мачуський, О.Мельник, Є.Павлютенков, М.Піддячий, В.Сидоренко, В.Синявський, МЛименко, Б.Федоришин, С.Чистякова та ін.).

Для уточнення вихідних позицій дисертаційної роботи використовувалися положення Законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Концепції національного виховання, Концепції профільного навчання, Концепції професійної орієнтації населення.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* визначено й обґрунтовано педагогічні умови поетапного формування у старшокласників готовності до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки, які забезпечують активну пізнавально-пошукову, проектно-позиційну та практично-результативну профорієнтаційну діяльність суб'єкта вибору професії (впровадження курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій", професіографічно-дослідницьких завдань та професійних випробувань у формі проектно-технологічних робіт); визначено структуру даної готовності, критерії, показники та виявлено рівні їх сформованості в старшому шкільному віці; *уточнено* зміст поняття "готовність старшокласника до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки", яке розглядається як особистісне новоутворення, що формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу й забезпечує узгодження учнем знань про зміст і структуру робітничих та інженерно-технічних професій і їх вимоги до суб'єкта зі сформованими в процесі розвитку пріоритетними можливостями та потребами; *подальшого розвитку набули* зміст, форми та методи професійної орієнтації учнів старших класів.

Практичне значення дослідження визначається тим, що: розроблено методику поетапного формування в старшокласників готовності до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки, яку запроваджено у виховну практику міжшкільних навчально-виробничих комбінатів та систему професійного навчання майбутніх

інженерів-педагогів у вищому навчальному закладі; систематизовано методики педагогічного діагностування, які дозволяють визначати стан готовності старшокласників до професійного самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій; розроблено експериментальну програму профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій" для учнів 10 - 11-х класів, яка може доповнити групу курсів за вибором технологічного напрямку профільного навчання в старшій школі.

Теоретичні положення та практичні рекомендації **впроваджено** у навчально-виховному процесі Святошинського МНВК м. Києва (довідка № 104 від 21.03.09 р.); Надвірнянського МНВК м. Надвірного Івано-Франківської області (довідка № 04 від 26.01.10 р.); Жашківського МНВК м. Жашкова Черкаської області (довідка № 403 від 26.01.10 р.); навчально-виховного комплексу "Школа-ліцей № 3" імені А.С.Макаренка М.Сімферополя Автономної Республіки Крим (довідка № 318 від 21.12.09 р.); Кримського інженерно-педагогічного університету М.Сімферополя Автономної Республіки Крим (довідка № 01.2-08/30 від 21.01.10 р.).

Особистий внесок автора. В опублікованих у співавторстві навчальних програмах профорієнтаційного спрямування "Людина і світ професій" і "Побудова кар'єри" (І.Бех, О.Мельник, Л.Гуцан, О.Морін, І.Ткачук, О.Скалько, С.Дятленко, М.Шабдінов), рекомендованих до видання з грифом "Рекомендовано МОН України" (№1/11-6441 від 16.08.2007 р.), здобувачем запропонованих та розкриті теми уроків, пов'язані з технологічним напрямом профільного навчання; в опублікованому колективному науково-методичному посібнику "Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика" (О.Мельник, Л.Гуцан, О.Морін, В.Синявский, С.Дятленко, І.Ткачук, М.Міропольська, О.Скалько, З.Охріменко, Л.Федун, С.Заволодько, Г.Корсун, І.Болошук, М.Шабдінов) представлена розробка профорієнтаційного уроку "Інженер-технолог і його значущість у функціонуванні сучасного машинобудівного підприємства" та проект професійного випробування для старшокласників "Технологічний процес виготовлення деталі "Фланець".

Апробація результатів дослідження. Теоретичні та експериментальні результати дослідження доповідалися й отримали схвалення на дев'яти всеукраїнських науково-практичних конференціях - "Культурно-ціннісні витоки сучасного виховання особистості" (м. Київ, 2006 р.), "Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних закладів" (м. Київ, 2006 р.), "Январские педагогические чтения: национальные и общечеловеческие ценности образования в поликультурном обществе (история и современность)" (м. Сімферополь, 2007 р.), "Особистість 21 століття: проблеми виховання та шляхи їх вирішення" (м. Київ, 2007 р.), "Профорієнтаційна робота в школі: проблеми і перспективи їх вирішення" (м. Луцьк, 2007 р.), "Соціально-педагогічні засади виховання морально гармонійної особистості" (м. Київ, 2008 р.), "Январские педагогические чтения: гармонизация культурно-образовательной среды как педагогическая проблема" (м. Сімферополь, 2008 р.), "Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення" (м. Київ, 2008 р.); "Цінності особистості у контексті викликів сучасності" (м. Київ, 2009 р.); звітних науково-практичних конференціях Інституту проблем виховання АПН України (м. Київ, 2006-2009 рр.); засіданнях лабораторії трудового

виховання і профорієнтації Інституту проблем виховання АПН України (м. Київ, 2006-2009 рр.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації відображені в 13 публікаціях, серед яких 9 одноосібних, 5 статей у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 статті у матеріалах конференцій, 1 патент.

Структура дисертації складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, переліку використаної літератури (251 джерело) та додатків. Повний обсяг дисертації становить 307 сторінок, з яких 175 сторінок основного тексту. Робота містить 25 таблиць та 5 рисунків на 16 сторінках, 4 додатки на 107 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження; визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання і методи дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення роботи; представлено дані про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** - "Теоретичні засади дослідження проблеми професійного самовизначення старшокласників" - проаналізовано дослідження проблеми професійного самовизначення старшокласників у психолого-педагогічній теорії та виховній практиці; уточнено зміст поняття "готовність старшокласника до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки", визначено особливості професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки.

У різний час, залежно від суспільних запитів на рівень та якість підготовки фахівців і досягнень у галузі професійної орієнтації, в системі формування ПСС (тут і далі професійне самовизначення старшокласників) домінували певний зміст, форми та методи педагогічної роботи. Розгортання експериментальних досліджень цієї проблеми відбулося у 50-80 рр. ХХ ст. внаслідок стрімкого розвитку виробництва, яке суттєво розширило сферу професійної діяльності людини, її можливості обирати одну з-поміж невинно зростаючої кількості. Необхідність збалансування попиту та пропозиції на ринку праці й детермінувала логіку розгортання наукових досліджень (Л.Ботякова, А.Вайсбург, В.Вітінш, Є.Головаха, А.Холомшток, С.Гриншпун, М.Дьяченко, Т.Иовайша, І.Назимов, А.Сазонов, В.Симоненко та ін.) з метою створення системи цілеспрямованого управління професійним самовизначенням учнів за допомогою психолого-педагогічних, медичних і державних заходів. Така система мала на меті забезпечити, передусім, потреби суспільства, а лише згодом інтереси, бажання та можливості особистості. Саме тому в процесі формування ПСС особистість виступала об'єктом педагогічного впливу, що передбачало активну позицію педагога та пасивність учня, оскільки від останнього вимагалось лише скористатися наданою йому порадою про найбільш придатну для нього професію.

У сучасному постіндустріальному суспільстві проблеми ПСС вирішуються в напрямі безперервного руху до особистості як суб'єкта професійного самозростання. Поступово педагогічний зміст цього процесу трансформується з системи заходів впливу на особистість у створення дієвих умов (організаційних, інформаційних, методичних,

психолого-педагогічних) для допомоги їй в активному та свідомому професійному самовизначенні. Для досягнення цієї мети вченими (Л.Гуцан, В.Васильєв, М.Дьяченко, Д.Закатнов, Є.Климов, С.Коберник, В.Мачуський, О.Мельник, Є.Лавлютенков, М.Піддячий, К.Платонов, М.Пряжников, Н. Побірченко, В.Сидоренко, В.Синявський, М.Тименко, Б.Федоришин, С.Чистякова та ін.) пропонується виокремлювати найбільш чутливі періоди формування його складових і вивчати їх у контексті значно ширшого поняття "професійний розвиток особистості".

За такого підходу професійне самовизначення розглядається як його складова частина, що забезпечує особистості через вибір способу життя, сфери трудової діяльності й конкретної професії входження в певну соціально-професійну групу. Зважаючи на це, професійне самовизначення особистості в останнє десятиліття розглядається як довготривалий і динамічний процес самостійного зняття людиною протиріччя між власними можливостями, бажанням та попиту ринку праці щодо рівня і якості фахівців. Таке визначення розкриває вікові особливості професійного самовизначення особистості та специфіку його перебігу залежно від обраної сфери майбутньої професійної діяльності.

З початком профілізації старшої школи в нашій країні відкрилися нові можливості для формування в учнів професійного самовизначення у різних сферах професійної діяльності. Адже оволодіння змістом навчального профілю передбачає обов'язкове ознайомлення старшокласників з певними професіями. Специфіка освітньої галузі "Технології" віддзеркалює сутність робітничих та інженерно-технічних професій, які пов'язані з проектуванням, виготовленням і експлуатацією виробничих технологій. Тому ПСС у процесі технологічної підготовки є розгорнутим у часі процесом самостійного узгодження досягнутих, але ще не реалізованих учнем можливостей і вимог обраної професії робітничої або ж інженерно-технічної сфери.

У процесі теоретичного аналізу доведено також, що результатом процесу ПСС виступає ГСПС (тут і далі готовність старшокласника до професійного самовизначення) у сфері робітничих та інженерно-технічних професій, віковою характеристикою якої в старшому шкільному віці є уточнення майбутнього соціально-професійного статусу та початок формування в умовах поглибленого вивчення профільних навчальних предметів та курсів за вибором необхідних для обраної професії професійно-важливих якостей. При цьому ГСПС, як особистіше новоутворення, формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу й забезпечує узгодження старшокласником знань про зміст і структуру робітничих та інженерно-технічних професій і їх вимоги до суб'єкта зі сформованими в процесі розвитку пріоритетними можливостями та потребами. Узгодження учнем вимог майбутньої професії та власних можливостей здійснюється через профорієнтаційну діяльність, яка цілеспрямовано організовується й керується педагогом.

Проведений аналіз сучасних дисертаційних досліджень (І.Жерноклеєв, О.Капустіна НіСовальська, Л.Куліненко, В.Люлька, О.Морін, М.Опачко, В.Романчук, О.Тополь, В.Туляев, І.Уличний та ін.) проблеми формування ПСС засвідчив про те, що достатньо ґрунтовно вивченими є організаційні, педагогічні, методичні та технологічні аспекти формування в старшокласників активної профорієнтаційної позиції в різних видах навчальної та трудової діяльності, допрофесійної підготовки, класної, позакласної

та гурткової роботи. Проте проблема формування ГСПС у процесі технологічної підготовки і, передусім, у МНВК (тут і далі міжшкільні навчально-виробничі комбінати), виявляється в сучасних умовах не повною мірою дослідженою.

У другому розділі - "Емпіричне вивчення професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки" - представлено розроблену структуру "готовності старшокласника до професійного самовизначення", визначено критерії та показники їх прояву в ранньому юнацькому віці; здійснено відбір діагностичних методик для експериментального вивчення рівнів сформованості ГСПС у процесі технологічної підготовки; розкрито методику констатувального експерименту і проаналізовано його результати.

У структурі ГСПС виділено пізнавально-рефлексивний, емоційно-ціннісний і практично-результативний компоненти. Критерієм сформованості пізнавально-рефлексивного компоненту ГСПС визначено когнітивну складність системи знань старшокласника про себе та майбутню професію. Показниками цього компоненту є самооцінка знань старшокласника про майбутню професію та власні індивідуальні особливості. Критерієм сформованості в учнів старшої школи емоційно-ціннісного компоненту ГСПС обрано його диференційоване ставлення до різноманітних робітничих та інженерно-технічних професій і ставлення до себе як суб'єкта обраної професії. Показниками цього компоненту є: інтерес до майбутньої професії, який свідчить про те що старшокласник обрав майбутню професію й бажає оволодіти нею; мотиви вибору професії, пов'язані зі змістом та процесом праці; наміри оволодіти в майбутньому обраною професією. Критерієм сформованості практично-результативного компоненту ГСПС визначено наявність комплексу професійно важливих якостей, необхідних для успішної в майбутньому діяльності в обраній сфері ІТРП (тут і далі робітничі та інженерно-технічні професії). Визначено, що такими професійно важливими якостями в цій сфері професійної діяльності людини є наполегливість, професійна мобільність та проектно-технологічні вміння, які й складають сутність показників цього компоненту.

Розроблення структури ГСПС, визначення критеріїв та показників їхнього прояву в дітей раннього юнацького віку дало змогу здійснити відбір діагностичних методик для експериментального вивчення рівнів її сформованості та провести на базі МНВК констатувальний експеримент. Одержані результати засвідчили про нерівномірний розвиток у сучасних учнів старшої школи готовності до професійного самовизначення, що дало змогу розподілити всіх учасників констатувального експерименту на групи з високим, середнім та низьким рівнем її сформованості.

Для старшокласників із високим рівнем ГСПС (13,82% учнів) характерним виявилось те, що вони, передусім, обрали майбутню професію у сфері ІТРП й планують у майбутньому працювати за нею або ж продовжити навчання в технічному вузі. Вони глибоко диференціюють своє ставлення до різноманітних професій не лише на сформованій системі знань про неї, а й на адекватній самооцінці власних індивідуальних особливостей, бажань та можливостей. При цьому такий вибір майбутньої професії ґрунтується на сформованих професійних інтересах і мотивах, пов'язаних із процесом і змістом праці, які й задають стратегію реалізації професійних намірів у майбутньому. Старшокласники цієї групи наполегливі та мобільні в

досягненні мети, беруть активну участь у різноманітних видах пізнавально-перетворювальної діяльності (профільні предмети, курси за вибором, навчально-виробничі практики, факультативи тощо), що, врешті решт, й забезпечує інтенсивний розвиток у них наполегливості, професійної мобільності та проектно-технологічних умінь.

Для старшокласників із середнім рівнем сформованості ГСПС (38,15 % учнів) важливим виявляється те, що вони обрали лише сферу професійної діяльності ІТРПІ, тому й планують у майбутньому продовжувати навчання в технічному вузі. Учні цієї групи мають достатньо ґрунтовні й глибокі знання про сучасний світ професій, їх вимоги на ринку праці, обмеження та протипоказання в трудовій діяльності. Проте дещо завищена (занижена) самооцінка не спонукає їх до глибокого самоаналізу. В них формуються поверхові уявлення про власні індивідуальні особливості та можливості, які вступають у протиріччя з власними бажаннями. При цьому такі бажання утворюються на основі сформованого в них ситуативного інтересу та опосередкованої професійної мотивації, які формуються під впливом зовнішніх ознак професії, її привабливості та престижності. Старшокласники цієї групи наполегливі та мобільні в досягненні мети лише в тих видах діяльності, які мають безпосереднє відношення до вступу у вищий навчальний заклад. Така активність учнів цієї групи в різноманітних видах пізнавально-перетворювальної діяльності є недостатньою для інтенсивного розвитку в них наполегливості, професійної мобільності та проектно-технологічних умінь.

Для старшокласників з низьким рівнем сформованості ГСПС (46,13 % учнів) характерним є те, що вони, передусім, не обрали майбутню професію й вирішення цієї проблеми переносять на більш пізній термін. Оскільки професійне самовизначення для учнів цієї групи є неактуальним, то знання про професії та власні індивідуальні особливості не стають предметом їхньої активності в пізнавально-перетворювальній діяльності. Професійні інтереси в старшокласників цієї групи несформовані, а в структурі мотивації домінують опосередковані мотиви. Професійно важливі якості, необхідні в майбутньому для продовження навчання або продуктивної діяльності в сфері ІТРПІ, також не розвинені, що, зазвичай, складає основу для розвитку в них неадекватної самооцінки.

Проведений теоретичний аналіз досліджень та результати констатувального експерименту дали підстави для визначення педагогічних умов підвищення ефективності формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки.

У третьому розділі- "Дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійного самовизначення старшокласників" - обґрунтовано педагогічні умови поетапного формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки; розкрито мету, завдання та методику формувального експерименту і проаналізовано його результати.

Теоретичну основу обґрунтування педагогічних умов підвищення ефективності формування ПСС склали два взаємопов'язані процеси: моделювання та проектування. Педагогічне моделювання передбачає побудову ідеальної моделі взаємодії учасників навчально-виховного процесу: діяльності учнів і діяльності педагога. Навчально-

пізнавальна діяльність старшокласника (за І.Бехом) виникає і формується в процесі відповідної діяльності педагога, який керує її становленням. Ефективність його педагогічної діяльності визначається ефективністю формування власної діяльності дітей, оскільки саме на її основі відбувається їхній розвиток. Моделювання особистішої розвиваючої взаємодії (за О.Коберником) передбачає проект її поетапного досягнення, який може бути представлений у вигляді певної моделі. Ці положення й були покладені в основу розробленої моделі (рис. 1) формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки.

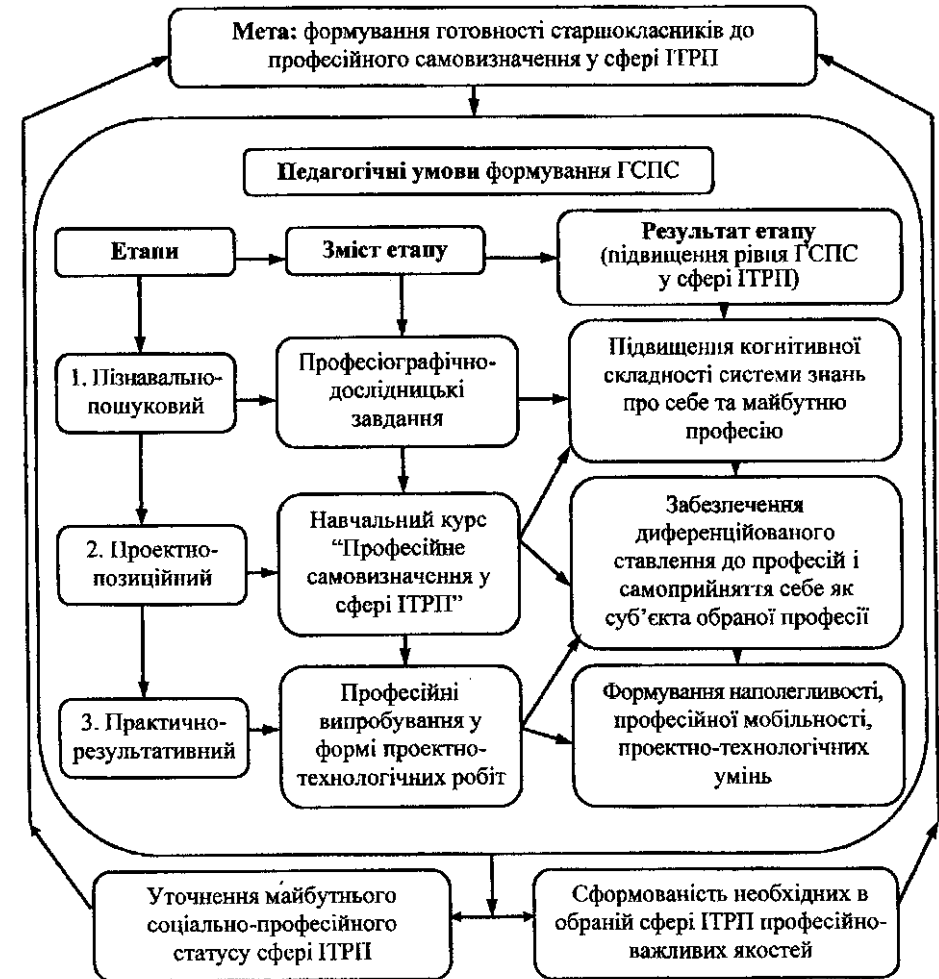

Рис. 3. Модель формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки

Технологічний напрям профільного навчання старшокласників у МНВК відкриває перед ними широкі можливості у виборі навчального профілю, напрямку допрофесійної або ж професійної підготовки. Одночасно з такими можливостями в учнів з'являються також проблеми їх усвідомленого й обґрунтованого вибору, який повинен не лише співпадати зі сформованими професійними інтересами, мотивами та намірами, а й в майбутньому дати змогу через активну участь у пізнавально-перетворювальній діяльності вчасно розпочати формування необхідних для обраної професії професійно важливих якостей. Зважаючи на це першим етапом формування ГСПС було визначено педагогічне забезпечення пізнавально-пошукової профорієнтаційної діяльності учнів, спрямованої на усвідомлений та обґрунтований вибір ними навчального профілю. Передбачалося, що досягнути такої мети можливо через виконання старшокласниками професіографічно-дослідницьких завдань, які давали змогу в практичній діяльності перевірити свій вибір, за потреби вчасно його скорегувати й окреслити програму самовдосконалення.

Специфіка професій у межах технологічного напрямку профільного навчання пов'язана з видобуванням і збагаченням сировини, переробкою й обробкою матеріалів, конструюванням і виготовленням продукції. Такі види трудової діяльності людини входять у сферу ІТРП, в яких виконання праці та досягнення результату чітко задані та жорстко регламентовані встановленими правилами. Зважаючи на це, наступним етапом визначено проектно-позиційний, який мав на меті в процесі оволодіння старшокласниками змістом курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій" підвищити в них когнітивну складність й адекватну самооцінку знань про себе та обрану майбутню професію.

Змістом практично-результативного етапу формування ГСПС визначено професійні випробування в формі проектно-технологічних робіт, які старшокласники виконують у процесі практичних занять, навчальної та виробничої практики з профільних предметів і курсів за вибором. Виділення цього етапу ґрунтувалося на положенні (О.Коберник, В.Мадзігон, В.Оржеховська, В.Сидоренко, В.Сухомлинський, Д.Тхоржевський та ін.) про організацію технологічної підготовки в старшій школі на засадах проектно-технологічного підходу, в якому самостійна й активна діяльність старшокласників призводить не лише до засвоєння знань, умінь і навичок, а й до формування основних способів практичної діяльності. Передбачалося, що професіографічне ознайомлення учнів з різними сферами професійної діяльності людини під час вибору, проектування, виготовлення й оформлення результатів праці, забезпечить прийняття себе як суб'єкта обраної професії та через включення у систему професійних випробувань сприятиме формуванню у них наполегливості, професійної мобільності та проектно-технологічних умінь.

Розроблена модель формування ГСПС склала основу формувального експерименту, який було організовано й проведено на базі МНВК. Організаційно-методичне забезпечення експериментальної методики поетапного формування ГСПС в процесі технологічної підготовки здійснювалося завдяки створеній раді з профорієнтації, членами якої стали педагогічні працівники загальноосвітніх шкіл (заступник директора з навчально-виховної роботи) та МНВК (директор МНВК,

заступник директора з виховної роботи, методист з професійної орієнтації та психолог-профконсультант). Створені в кожному експериментальному навчальному закладі ради затвердили план профорієнтаційної роботи, яким було охоплено три профорієнтаційні блоки: комплектування навчальних груп за визначеною заздалегідь експериментальною процедурою; введення за рахунок годин варіативної складової навчальних планів курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій" для учнів 10-11-х класів; профорієнтаційне наповнення змісту профільних програм технологічного напрямку для організації професійних випробувань.

Основу, навколо якої групувалися заходи комплектування навчальних груп, склала "Профорієнтаційна картка учня". В її першій частині фіксувалися результати тестування старшокласника (методика визначення професійних інтересів, намірів і самооцінки), характеристика-рекомендація класного керівника (заповнювалася за розробленими питаннями), навчальні досягнення (відмінні, хороші, середні) та довідка про стан здоров'я (професійні обмеження та протипоказання). Другу частину картки старшокласники заповнювали після відвідування одного уроку кожного представленого навчального профілю в МНВК, які за рішенням ради з профорієнтації були підготовлені педагогами заздалегідь. Такі уроки містили професіографічну інформацію про навчальний профіль, курси за вибором, специфіку практичних робіт та навчально-виробничої практики, споріднені з профілем професії та спеціальності, їх вимоги до навчальних та особистіших досягнень, можливості продовження освіти тощо. Завдяки підготовчій роботі всі учні 10 класу впродовж двох тижнів перебували в стані активного пошуку такого навчального профілю, який найповніше відповідав їхнім інтересам, намірам і можливостям.

З-поміж діючих навчальних профілів в МНВК для досягнення мети проектно-позиційного етапу обрано систему допрофесійної підготовки, в структуру якої було введено навчальний курс профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій". Реалізація його змісту спрямовувалася на забезпечення інформованості учнів про себе та види професійної праці людини в групі професій "людина - техніка" й ознайомлення них із стратегією і тактикою побудови кар'єри в галузі ІТРП. Також учні набували навичок самостійного пошуку інформації про професії під час аналізу професійних випробувань, які забезпечували формування вмінь складати та коригувати індивідуальну освітню траєкторію, аналізувати суперечності й уникати усталених помилок. Такі навички закріплювалися на практичних заняттях: "Кращий за професією", "Барометр професій", "Професіограма успішного фахівця у сфері ІТРП", "Кар'єрне просування фахівця", "Видатні майстри своєї справи", "Найвизначніші відкриття", "10 відкриттів, які змінили світ", "Ну-хау", "Я - майстер своєї справи", "Довідник у світі професій" та ін. Одержані старшокласниками теоретичні відомості закріплювалися також у процесі виконання творчих робіт ("Виробнича праця та підприємницька діяльність: переваги та недоліки", "Моя програма самовдосконалення", "Моя професійна кар'єра на виробництві" тощо).

Практично-результативний етап профорієнтаційної діяльності старшокласників мав на меті забезпечити формування у них наполегливості, професійної мобільності та

проектно-технологічних умінь. Для досягнення цієї мети було здійснено професіографічне наповнення змісту передбачених програмами допрофесійної підготовки практичних робіт старшокласників ("Фланець", "Ричаг", "Кронштейн", "Ручка", "Плита", "Втулка" та ін.). Виконання й оформлення результатів проектно-діяльності учнів відбувалося за розробленою структурою (вступ, основна, технологічна та профорієнтаційна частина, висновки), у профорієнтаційній частині якої містилася зібрана учнями професіографічна інформація про ІТРП професії. Цей етап, завдяки формуванню в учнів професійно важливих якостей, врешті решт, мав забезпечити прийняття себе як суб'єкта обраної професії в одному з-поміж тих видів трудової діяльності, в яких відбулися професійні випробування.

Відповідно до завдань, визначених на початку дослідно-експериментальної роботи, здобуті результати піддавалися обробці методами математичної статистики. Такі результати представлені спершу змінами у розвитку виділених компонентів структури ГСПС, а потім загальними змінами, які відбулися в усіх учасників експерименту. Динаміка сформованості в старшокласників показників структури ГСПС в експериментальній і контрольній групі подана у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка сформованості в старшокласників показників структури ГСПС в експериментальній і контрольній групі (у %)

Компоненти та показники структури ГСПС		Динаміка сформованості показників структури ГСПС								
		високий рівень			середній рівень			низький рівень		
		ЕГ	КГ	-Л	ЕГ	КГ	-Д	ЕГ	КГ	-Д
Пізнавальні рефлекси	знання про професію	+14,71	+4,65	+10,06	+13,23	+5,43	+7,8	-27,94	-10,18	-17,76
	знання про себе	+9,56	+2,32	+7,20	+10,30	+7,65	+2,65	-19,86	-9,97	-9,89
	самооцінка знань	+8,83	+5,43	+3,4	+7,35	+6,20	+1,15	-16,18	-11,63	-4,55
Емоційні цінності	професійні інтереси	+11,03	+6,2	+4,83	+16,92	+3,11	+13,81	-27,95	-12,41	-15,54
	мотиви вибору проф.	+11,03	+3,1	+7,93	+12,50	+6,2	+6,3	-23,53	-9,3	-14,23
	професійні наміри	+21,32	+4,66	+16,66	+11,77	+3,88	+7,89	-33,09	-8,54	-24,55
Інженерно-технічні вміння	професійна наполегливість	+6,62	+2,33	+4,29	+19,47	+10,07	+9,4	-26,09	-12,40	-13,69
	професійна мобільність	+10,30	+2,33	+7,98	+20,59	+6,20	+14,39	-30,89	-8,53	-22,36
	проектно-техн. вміння	+8,08	+6,2	+1,88	+16,91	+7,75	+9,16	-24,99	-13,95	-11,04

Результати розвитку компонентів та показників структури ГСПС до і після закінчення формуального експерименту засвідчили (див. табл. 1): перевищення в експериментальній групі в порівнянні з контрольною кількості учнів з високим рівнем

сформованості знань старшокласників про майбутню професію сфери ІТРП (+10,06 %), знань про себе (+7,20 %), мотивів вибору професії (+7,93 %), професійних намірів (+16,66 %) і професійної мобільності (+7,98 %); перевищення в експериментальній групі в порівнянні з контрольною кількості учнів з середнім рівнем сформованості знань учнів про майбутню професію сфери ІТР (+7,80 %), професійних інтересів (+13,81 %), професійних намірів (+7,89 %), професійної наполегливості (+9,4 %), професійної мобільності (+14,39%) і проектно-технологічних умінь (+9,16%); наблизеними результатами в експериментальній і контрольній групі виявилася кількість учнів з високим рівнем сформованості самооцінки знань про себе та майбутню професію (+3,4 %), професійних інтересів (+4,83), професійної наполегливості (+4,29) і проектно-технологічних умінь учнів (+1,88); наблизеними результатами в експериментальній і контрольній групі виявилася кількість старшокласників із середнім рівнем сформованості знань про себе (+2,65 %) та майбутню професію сфери ІТР (+1,15 %) і мотивів вибору професії учнями (+6,3 %).

Динаміка сформованості в старшокласників ГСПС в експериментальній і контрольній групі до та після формуального експерименту подана у таблиці 2. Як свідчать експериментальні дані, певне зростання кількості учнів з високим і середнім рівнями ГСПС відбулося в обох групах. Проте його динаміка в контрольній групі є менш вагомою у порівнянні з експериментальною. Адже загальний приріст кількості учнів з високим (+10,29%) і середнім (+15,44%) рівнями ГСПС в експериментальній групі суттєво перевищує кількість учнів з високим (+6,42%) і середнім (+10,01%) рівнями у контрольній групі.

Таблиця 2

Динаміка сформованості в старшокласників ГСПС в експериментальній і контрольній групі до та після формуального експерименту (абс/відн. значення)

Рівні сформованості ГСПС	Динаміка сформованості в старшокласників ГСПС						Різниця динаміки (ЕГ-КГ)
	ЕГ			КГ			
	до експ.	після експ.	динаміка	до експ.	після експ.	динаміка	
Високий	15/11,03	29/21,32	+10,29	15/11,63	20/15,50	+3,87	+6,42
Середній	36/26,47	57/41,91	+15,44	35/27,13	42/32,56	+5,43	+10,01
Низький	85/62,5	50/36,77	-25,73	79/61,24	67/51,93	-9,30	-16,43

Отже, результати формуального етапу дослідно-експериментальної роботи дали змогу констатувати, що методика поетапної пізнавально-пошукової (виконання професіографічно-дослідницьких завдань), проектно-позиційної (оволодіння змістом курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій") та практично-результативної (професійні випробування у формі проектно-технологічних робіт) профорієнтаційної діяльності старшокласників підвищує у них когнітивну складність й адекватну самооцінку знань про себе та майбутню професію, поглиблює диференційоване ставлення до професій і ставлення до себе як суб'єкта обраної професії, забезпечує формування необхідних в обраній сфері ІТРП професійно важливих якостей.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми формування у старшокласників професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки.

1. Проведений теоретичний аналіз досліджень проблеми формування професійного самовизначення старшокласників як предмету вивчення теорії та методики виховання дав змогу дійти висновку про безперервний рух наукових пошуків до особистості як суб'єкта професійного самозростання. Поступово наукове розуміння змісту цього процесу трансформувалося із системи заходів педагогічного впливу на особистість у створення дієвих умов (організаційних, інформаційних, методичних, психолого-педагогічних) для допомоги їй в активному та свідомому професійному самовизначенні. З'ясовано, що професійне самовизначення старшокласника є розгорнутим в часі процесом самостійного узгодження досягнутих але ще не реалізованих ним можливостей і вимог обраної або ж бажаної професії. Розкрито вікові особливості професійного самовизначення особистості та специфіку його перебігу залежно від обраної сфери майбутньої професійної діяльності. Доведено, що результатом цього процесу є готовність старшокласника до професійного самовизначення, віковою характеристикою якої в ранньому юнацькому віці є уточнення майбутнього соціально-професійного статусу та початок формування в умовах поглибленого вивчення профільних навчальних предметів і курсів за вибором необхідних для обраної професії професійно-важливих якостей.

2. У процесі теоретичного аналізу уточнено зміст поняття "готовність старшокласника до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки" і визначено його як особистіше новоутворення, яке формується у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу й забезпечує узгодження учнем знань про зміст і структуру інженерно-технічних і робітничих професій та їх вимога до людини зі сформованими та усвідомленими ним в процесі розвитку можливостями та потребами. Зважаючи на стрімку профілізацію старшої школи, проблема формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки і, передусім, у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, є дослідженою не повною мірою. Цей напрям профільного навчання старшокласника тісно пов'язаний з інженерно-технічною сферою трудової діяльності людини та робітничими професіями, які у своїй сукупності передбачають видобування та збагачення сировини, її переробку, обробку матеріалів, конструювання і виготовлення продукції.

У структурі готовності старшокласників до професійного самовизначення виділено пізнавально-рефлексивний, емоційно-ціннісний та практично-результативний компоненти. Критерієм сформованості пізнавально-рефлексивного компоненту ГСПС визначено когнітивну складність системи професійних знань старшокласника про себе та майбутню професію. Показниками цього компоненту є самооцінка знань учня про майбутню професію та власні індивідуальні особливості. Критерієм сформованості в учнів старшої школи емоційно-ціннісного компоненту ГСПС обрано диференційоване ставлення до різноманітних інженерно-технічних і робітничих професій і ставлення до себе як суб'єкта обраної професії. Показниками цього компонента є: інтерес до

майбутньої професії, який свідчить про те що старшокласник обрав її та бажає оволодіти нею; мотиви вибору професії, пов'язані зі змістом та процесом праці; наміри оволодіти в майбутньому обраною професією. Критерієм сформованості практично-результативного компоненту ГСПС визначено наявність комплексу професійно-важливих якостей, необхідних для успішної діяльності в обраній сфері інженерно-технічних і робітничих професій. Визначено, що такими професійно важливими якостями є наполегливість, професійна мобільність та проектно-технологічні вміння, які й складають сутність показників цього компоненту. Розроблення структури ГСПС, визначення критеріїв та показників їхнього прояву в дітей раннього юнацького віку дали змогу експериментально виявити рівні сформованості цього новоутворення особистості у старшому шкільному віці (високий рівень - 13,82 %, середній рівень - 38,15 %, низький рівень - 46,13 %) й обґрунтувати необхідність підвищення ефективності професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки.

3. Проведений аналіз проблеми формування готовності старшокласників до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки дав змогу обґрунтувати педагогічні умови, які спонукають старшокласника до уточнення майбутнього соціально-професійного статусу та розвитку необхідних для інженерно-технічних і робітничих професій професійно важливих якостей. Такі умови передбачають організацію поетапної пізнавально-пошукової (забезпечення диференційованого ставлення до ІТРП та прийняття себе як суб'єкта обраної професії завдяки виконанню професіографічно-дослідницьких завдань), проектно- позиційної (підвищення когнітивної складності системи знань про себе та обрану майбутню професію за рахунок оволодіння змістом курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій") та практично-результативної (формування в процесі професійних випробувань наполегливості, професійної мобільності та проектно-технологічних вмінь) пгюфорієнтаційної діяльності старшокласників.

4. Обґрунтовані педагогічні умови склали основу розробленої моделі, згідно з якою на базі міжшкільних навчально-виробничих комбінатів проведений формувальний експеримент. Її організаційно-методичне забезпечення реалізації в процесі технологічної підготовки було вирішене через затвердження радою з профорієнтації плану профорієнтаційної роботи. Ним було передбачено: комплектування навчальних груп за визначеною заздалегідь експериментальною процедурою, завдяки якій всі учні 10 класу впродовж двох тижнів перебували в стані активного пошуку такого навчального профілю, який найбільш повно відповідає їхнім інтересам, намірам і можливостям; введення за рахунок годин варіативної складової навчальних планів курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних професій" для учнів 10 - 11-х класів, зміст якого спрямовувався на забезпечення інформованості учнів про себе та види професійної праці людини в групі професій "людина - техніка", ознайомлення них із стратегією і тактикою побудови кар'єри в сфері ІТРП, оволодіння навичками самостійного пошуку необхідної професіографічної інформації; формування у них наполегливості, професійної мобільності та проектно-технологічних умінь під час виконання професійних

випробувань, профорієнтаційна частина якої містила зібрану учнями професіографічну інформацію про себе та ІТРП професії.

Результати формувального експерименту засвідчили про суттєве перевищення кількості старшокласників з високим (+10,29%) і середнім (+15,44%) рівнем ГСПС в експериментальній групі в порівнянні з приростом кількості старшокласників з високим (+3,87%) і середнім (+5,43%) рівнем у контрольній групі. Загалом одержані результати дослідження підтвердили ефективність визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов поетапного (пізнавально-пошуковий, проектно-позиційний, практично-результативний) формування ГСПС у процесі технологічної підготовки.

Проведене експериментальне дослідження не розв'язує всіх проблем формування у старшокласників професійного самовизначення в процесі технологічної підготовки. Важливими напрямками перспективних досліджень є виявлення організаційно-педагогічних умов взаємодії загальноосвітніх навчальних закладів і міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Шабдінов М. Л. Самооцінка й рівень домагань старшокласників як домінуючий вектор їхнього професійного самовизначення / М. Л. Шабдінов // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук, праць / ред. кол. : О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех [та ін.]. - К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2006. - Кн. 1, вип. 9. - С. 360-367.

2. Шабдінов М. Л. Формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки / М. Л. Шабдінов // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук, праць / ред. кол. : О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех [та ін.]. - К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2007. — Кн. 2, вип. 10. — С. 332-341.

3. Шабдінов М. Л. Педагогічні умови формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки / М. Л. Шабдінов // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія "Педагогіка і психологія". - Вінниця, 2008. - № 22. - С. 62-68.

4. Шабдінов М. Л. Учніський проект у професійному самовизначенні старшокласників / М. Л. Шабдінов // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць / ред. кол. : О. В. Сухомлинська, І. Д. Бех [та ін.]. - К. : Інститут проблем виховання АПН України, 2008. - Кн. 1, вип. 12. - С. 371-379.

5. Шабдінов М. Л. Підготовка інженерів-педагогів до реалізації змісту профорієнтації зі старшокласниками / М. Л. Шабдінов // Збірник наукових праць Херсонського державного університету : педагогічні науки. - Херсон, 2008. - Вип. 48. - С. 374-379.

Інші публікації:

6. Шабдінов М. Л. Активізація професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки / М. Л. Шабдінов // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ["Професійна робота в школі: проблеми і перспективи їх вирішення"]. - Луцьк: Луцький держ. університет, 2007. - С. 67-73.

7. Шабдінов М. Л. Проблема формування професійних притязань старшокласників в процесі технологічної підготовки / М. Л. Шабдінов // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. ["Січневі педагогічні читання: національні та загальнолюдські цінності освіти в полікультурному суспільстві (історія та сучасність)"]. - Сімферополь : Кримський інженерно-педагогічний університет, 2007. - С. 125-128.

8. Шабдінов М. Л. Професійні проби старшокласників у освітній галузі "технології" / М. Л. Шабдінов // Матеріали III Всеукр. наук.-практ. ко-нф. ["Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання безробітних", (26 верес. 2008 р.)] / Упоряд.: М. А. Міропольська, Л. М. Капченко [та ін.]. - К. : ШК ДСЗУ, 2008. - С. 345-352.

9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів "Людина і світ професій" (Рекомендовано МОН України) [для 8-9 класів] // [І. Д. Бех (науковий консультант), О. В. Мельник, Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, М. Л. Шабдінов та ін.] // Трудова підготовка в закладах освіти. - К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. - № 1 (53). - С. 43-56.

10. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів "Побудова кар'єри" (Рекомендовано МОН України) [для 10-11 класів] // [І. Д. Бех (науковий консультант), О. В. Мельник, Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, М. Л. Шабдінов та ін.] // Трудова підготовка в закладах освіти. - К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. - № 3 (55). - С. 43-56.

11. Шабдінов М. Л. План-конспект уроку на тему : "Інженер-технолог і його значущість у функціонуванні сучасного машинобудівного підприємства" / М. Л. Шабдінов // Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика : наук.-метод. посіб. [для вчителів] / за ред. О. В. Мельника. - К., 2009. - С. 168-180.

12. Шабдінов М. Л. Технологічний процес виготовлення деталі "Фланець" (приклад професійного самовипробування) / М. Л. Шабдінов // Професійна орієнтація старшокласників : теорія і практика: науково-методичний посібник [для вчителів] / за ред. О. В. Мельника. - К., 2009. - С. 180-225.

13. Шабдінов М. Л. Спосіб уведення нанопорошків до алюмінієвого сплаву № 11728 // Бюлетень. - № 1. - 16.01.2006.

АНОТАЦІЇ

Шабдінов М. Л. Формування професійного самовизначення старшокласників у процесі технологічної підготовки. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Інститут проблем виховання НАШ України, Київ, 2010.

У дисертації проаналізовано стан проблеми формування у старшокласників професійного самовизначення в психолого-педагогічній теорії та вимовній практиці, уточнено зміст поняття "готовність старшокласника до професійного самовизначення у процесі технологічної підготовки", визначено його структуру, критерії, показники та експериментально виявлено рівні їх сформованості в дітей старшого шкільного віку. Проведений аналіз проблеми формування ГСПС у процесі технологічної підготовки дав змогу обґрунтувати педагогічні умови, які спонукають старшокласника до уточнення майбутнього соціально-професійного статусу та розвитку необхідних для ІТРП професійно важливих якостей. Такі умови передбачають організацію поетапної

п'навально-пошукової (забезпечення диференційованого ставлення до ІТРП та прийняття себе як суб'єкта обраної професії завдяки виконанню професіографічно-дослідницьких завдань), проектно-позиційної (підвищення когнітивної складності системи знань про себе та обрану майбутню професію за рахунок оволодіння змістом курсу профорієнтаційного спрямування "Професійне самовизначення у сфері інженерно-технічних і робітничих професій") та практично-результативної (формування в процесі професійних випробувань наполегливості, професійної мобільності та проектно-технологічних вмій) профорієнтаційної діяльності старшокласників. Результати дослідження дозволили довести ефективність методики поетапного формування в старшокласників готовності до професійного самовизначення в процесі технологічної підготовки.

Ключові слова: педагогічні умови, професійне самовизначення старшокласника, технологічна підготовка.

Шабдинов М. Л. Формирование профессионального самоопределения старшекласников в процессе технологической подготовки. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2010.

В диссертации теоретически обобщены и предложены новые решения проблемы формирования профессионального самоопределения старшекласников в процессе технологической подготовки.

Теоретический анализ современных научных исследований данной проблемы позволил определить профессиональное самоопределение старшекласника в процессе технологической подготовки как развернутый во времени процесс самостоятельного согласования достигнутых, но еще не реализованных им возможностей и требований избранной профессии. Результатом такого согласования выступает готовность ученика к профессиональному самоопределению, которая рассматривается в исследовании как новообразование личности. Это новообразование формируется в процессе целенаправленного педагогического воздействия и обеспечивает возможности для согласования школьником знаний о содержании труда и требованиях профессий со сформированными и осознанными им в процессе развития возможностями и намерениями. Промежуточным звеном между требованиями профессий и возможностями старшекласника есть его профорієнтаційна діяльність. При этом технологическое направление профильного обучения в старшей школе тесно переплетается с видами профессиональной деятельности человека, которые обеспечивают разработку технологического процесса и его эффективное функционирование. Это профессии рабочих и инженерно-технических специальностей.

В диссертации разработана и представлена структура исследуемого личностного новообразования, компоненты (познавательно-рефлексивный, эмоционально-ценностный и практически-результативный), показатели, критерии и уровни его развития в старшем школьном возрасте. Критерием познавательно-рефлексивного компонента определено когнитивную сложность и адекватную самооценку системы знаний старшекласника о себе и будущей профессии. Критерием эмоционально-

ценностного компонента избранно дифференцированное отношение к разным профессиям и отношение к себе как к будущему субъекту профессионального труда. Показателями этого компонента являются уровень развития интереса к избираемой профессии, мотивы и намерения профессионального выбора. Критерием практически-результативного компонента определены комплекс профессионально важных качеств (настойчивость, профессиональная мобильность, проектно-технологические умения), необходимых для эффективной деятельности в сфере рабочих и инженерно-технических профессий.

Результаты констатирующего эксперимента и анализ современной теории и практики профильного образования позволили обосновать необходимость внедрения в учебно-воспитательный процесс педагогических условий, которые формируют у старшекласников потребность в определении своего будущего социально-профессионального статуса и потребность в развитии необходимых для инженерно-технических и рабочих профессий профессионально важных качеств. Такие условия предусматривают организацию поэтапной познавательно-поисковой, проектно-позиционной и практически-результативной тэофорієнтаційної діяльності старшекласников. Определено также, что организационно-методическое сопровождение реализации разработанных условий формирования у старшекласников готовности к профессиональному самоопределению должно обеспечиваться созданным в межшкольном учебно-производственном комбинате советом по профорієнтації. При этом познавательно-поисковый этап обеспечивает дифференцированное отношение учеников к инженерно-техническим и рабочим профессиям и принятия каждым себя как субъекта избранной профессии. Достигалась такая цель благодаря выполнению юношами и девушками професіографічної и исследовательской деятельности. Эта деятельность предусматривала активный поиск в течении нескольких недель такого учебного профиля, который наиболее полно отвечает их интересам, намерениям и возможностям. Проектно-позиционный этап был направлен на повышение у школьников когнитивной сложности системы знаний о себе и знаний об избранной профессии. Решалась эта задача в процессе овладения содержанием экспериментального курса профорієнтаційної направленности "Профессиональное самоопределение в сфере инженерно-технических и рабочих профессий". Теоретические, практические и самостоятельные работы, предусмотренные учебной программой этого курса, обеспечивали учеников необходимой информацией о себе и видах профессиональной деятельности в группе профессий "человек - техника", тактиками и стратегиями построения карьеры в сфере инженерно-технических и рабочих профессий, создавали условия для овладения ими навыками самостоятельного поиска необходимой информации. Практически-результативный этап предусматривал формирование настойчивости, профессиональной мобильности и проектно-технологических умений в процессе выполнения старшекласниками профессиональных проб в форме проектно-технологических работ. Составной частью отчетов о проделанных работах была информация школьника о себе и профессиях.

Результаты формирующего этапа диссертационного исследования подтвердили положение о том, что формирование профессионального самоопределения старшекласников является процессом управляемым. Повышение уровня готовности

старшеклассников к профессиональному самоопределению обеспечивает формирования когнитивной сложности системы знаний каждого ученика о себе и будущей профессии, углубление дифференцированного отношения к рабочим и инженерно-техническим профессиям и отношения к себе как к будущему субъекту труда, развитие профессионально важных качеств, необходимых для инженерно-технических и рабочих профессий.

Ключевые слова: педагогические условия, профессиональное самоопределение старшеклассника, технологическая подготовка.

Shabdinov M. L. Formation of professional self-determination of senior pupils during technological preparation. - Manuscript

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.07 - the theory and a technique of education. - Institute of problems of education of NPA of Ukraine, Kyiv, 2010.

In the dissertation new decisions of a problem of formation of professional self-determination of senior pupils are theoretically generalized and offered during technological preparation. It is determined, that the result of this process unwrapped in time is readiness of the senior pupil for professional self-determination which is considered in research as formation of the person. In the dissertation the structure of researched personal formation, components (cognitive-reflective, emotional-valuable and practically-productive), parameters, criteria and levels of its development at the senior school age is developed and submitted. Results of a forming stage of dissertational research have confirmed regulations about that efficiency of formation of professional self-determination of senior pupils raises under condition of the organization stage-by-stage cognitive-search (performance by schoolboys of research problems), design-target (mastering by the maintenance of a rate of orientation "Professional self-determination in sphere of working and nonproduction trades") and practically-productive activity. Specificity of these stages makes active internal preconditions for definition by each schoolboy of the future social-professional status and development of professionally important qualities necessary for an elected trade.

Key words: pedagogical conditions, professional self-determination of the senior pupil, technological preparation.

Підписано до друку 19.08.2010 р. Формат 60x90/16.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100. Зам. 28.

«Видавництво "Науковий світ"»*
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13,200-87-15,050-525-88-17